

Компетентнісний підхід до формування «Я-концепції» учня-читача на уроках української літератури

Міщенко Оксана Вікторівна,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України

mksenja1810@gmail.com

Постановка проблеми. Наскільки випускники загальноосвітніх навчальних закладів будуть адаптованими до сучасного соціального середовища, здатними оперативна приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях, умітимуть аналізувати й контролювати власну діяльність, тобто успішно її виконувати, залежить від їх психоемоційного стану та сформованості відповідних компетентностей. Уроки української літератури мають вагомий вплив на формування в учнів «Я-концепції» – динамічної системи уявлень про себе, яка вміщує усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших особливостей, самооцінку та суб'єктивне сприймання зовнішніх факторів, що впливають їх особистість [2]. Компетентнісний підхід до літературної освіти передбачає не лише комплексне засвоєння елементів теорії літератури як основи читацької діяльності та інтерпретації художнього твору, а й розкриття значення прочитаного для особистісного розвитку учнівства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування позитивної «Я-концепції» є предметом дослідження таких учених, як Н. Бамбурак, О. Винославська, С. Лабінська, О. Скрипченко, В. Телешман та ін. Теоретико-методичні засади формування предметної компетентності учнів на уроках літератури розглянуто в працях О. Ісаєвої, О. Куцевол, Л. Неживої, А. Ситченка, А. Фасолі, Т. Яценко та ін.

Формулювання мети статті – окреслити аспекти формування «Я-концепції» учня-читача на уроках української літератури.

Виклад основного матеріалу. У юнацькому віці спостерігаються значні зрушення в напрямку сталості «Я-концепції» (формується самоусвідомлення, стійкість образу «Я», відкриття власного внутрішнього світу, побудова й переоцінка системи цінностей, професійне та особистісне самовизначення тощо) [1], [2]. Однак кожний художній твір є джерелом нового досвіду, прикладом певних ситуацій чи проблем. Урок літератури є «інструментом, що допомагає усвідомити світ таким, яким він є, сприймаючи критично те, що потребує доопрацювання, й висловлюючи активну громадянську позицію, що є спонукою поліпшення життя» [3, с. 5]. Аналіз поведінки та вчинків літературних персонажів доцільно спрямувати на осмислення учнями своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів тощо. Ступінь актуалізації самопізнання може бути різним – від мимовільного контролю над думками до глибоких роздумів над власним «Я». Надмірна чутливість учнів до художньої дійсності, неадекватність поведінки в процесі вирішення конкретного завдання чи проблеми, порушеної в літературному творі, може бути сигналом дестабілізації внутрішнього світу. Щоб навчити учнів установлювати рівновагу між зовнішнім впливом та внутрішнім станом та поведінкою, важливо дібрати невеликі за обсягом прозові твори чи окремі сцени великих творів, де чітко простежується ідеали моральності, утверджуються загальнолюдські й національні цінності, і над ними ґрунтовно працювати. Показниками результативності роботи визначаємо стабільність психоемоційного стану учнів, усвідомлення ними власної соціальної значимості, наявність відчуття гармонії з собою та навколишнім світом тощо.

Ефективна взаємодія учнів з художнім текстом продукує появу багатьох образів «Я». У процесі роботи з твором важливо навчити учнів пізнавати себе, а за умови виявлення розриву між «Я»-реальним і «Я»-ідеальним спонукати їх до особистісного розвитку. З цією метою пропонуємо такі інтерактивні прийоми формування позитивної «Я-концепції»: «*Я в іншій ролі*» (учні обирають роль одного з персонажів твору і відповідно до неї ведуть монолог); «*Моя роль?*» (учні

обирають нетипову для них роль; відповідно до ролі програють діалог; після цього аналізують, як вони себе почували в тій ролі (комфортно / дискомфортно), дають рекомендації персонажу; учні-спостерігачі, що впізнали себе в тій ролі, переосмислюють свою поведінку, вчинки, життєву позицію); «Аналіз життєвих ситуацій» (серед запропонованих метафоричних карток учні обрають те, через що в них найчастіше виникають конфлікти; кожен учень аналізує свою типову ситуацію, пропонує шляхи її вирішення, інші – доповнюють, дають поради, узагальнюють та доходять до певних висновків); «Рефлексія» (учні спершу обирають влучний вислів із твору, що виражає їхнє самопочуття, обґрунтовують свій вибір; потім – фразу, що передає бажаний внутрішній стан); «Самоаналіз» (учні записують власні позитивні риси, якими вони пишаються й за які себе люблять, та негативні, які заважають їм досягати поставлених цілей, яких вони соромляться, приховують та хотіли б позбутися).

Формування в учнів позитивної «Я-концепції» реалізується за такою системою завдань і запитань (на прикладі аналізу повісті Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»):

1) «Я – я» – формування самосвідомості, внутрішнього світу:

- Яких чеснот християнської моралі варто дотримуватися в сім'ї?
- Які риси характеру можуть призвести до руйнування стосунків?

2) «Я – ти» – формування почуття любові, дружби:

- Що ж потрібно для того, щоб почуватися щасливим в сім'ї?
- Куди ведуть сім'ю сварки і взаємна ненависть?

3) «Я – ми» – родинні стосунки звичаї, традиції, переконання:

- Як будуть жити діти Карпа й Лавріна?
- Чи стане в майбутньому Мотря кращою свекрухою для своїх невісток, ніж Кайдашиха?

- Якою ви бачите свою майбутню сім'ю?

4) «Я – Україна» – усвідомлення громадянської позиції:

- Що з першого варіанту вступу до повісті «Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького ви дізналися про минуле українського народу?

– Як ви розумієте зміст речення: *«Весь край ніби якийсь здорове кладовище, де похований цілий народ, де під безлічними могилами похована українська воля»?*

5) «Я – суспільство» – ставлення до світу створених речей та інших людей:

- В основі повісті лежить соціальний чи моральний конфлікт?
- Наскільки важливими є стосунки в сім'ї для кожного персонажа твору?

6) «Я – природа» – екологічна свідомість та ставлення до навколишнього середовища:

- Чи підкреслює внутрішню красу Лавріна любов до природи?

Висновки. Отже, уроки літератури здатні забезпечити самопізнання та розвиток особистості кожного учня, вплинути на формування почуття власної гідності, емоційних та поведінкових аспектів життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винославська О. В. Психологія: навч. посібн. Київ : ІНКОС, 2005. 351 с.
2. Психологічні особливості розвитку «Я-концепції» майбутнього психолога.
URL: ua.textreferat.com.
3. Дроздовський Д. Виклики й перспективи реформування сучасної освіти в Україні. *Дивослово*. 2018. № 1. С. 2–6.